

ТОРГОВИЦЬКИЙ СКАРБ

Скарб давньоруських срібних речей, випадково знайдений 25 березня 1971 р. в с. Торговиця Млинівського району Рівненської області, був переданий в Рівненський краєзнавчий музей вчителем історії Торговицької середньої школи М. Ф. Тимошенком.

Місце знахідки було обстежено автором у квітні 1971 р. Розвідкою встановлено, що скарб знаходився на території давньоруського городища за західною околицею с. Торговиця на правому березі р. Іква, неподалік її злиття з р. Стир в місцевості Замок. Городище складається з двох частин: дитинця і посаду. Дитинець 84 X 127 м займає мис на дев'ятиметровому підвищенні, відділений зі східного боку ровом. В західній частині дитинець пошкоджений колишнім кар'єром для добування глини. Скарб і був знайдений на обривистому боці дитинця.

Культурний шар городища в 1971-1972 рр. досліджувався археологічною експедицією Рівненського краєзнавчого музею.¹ Значна кількість уламків глиняного посуду в культурному шарі датує пам'ятку XI — першою половиною XIII ст.

Склад скарбу

Скарб складається з срібних речей — семи шийних гривен, трьох браслетів, трьох скроневи́х кілець, трьох перснів, монетної гривні та фрагменту монетної гривні, п'яти сережок, лунниці та п'яти намистин з бурштину.

Гривна 1 (табл. I, 1), діаметром 14,3 см, в перетині — 1,8 см, порожниста, плетена з п'яти скручених разом парних дротів. Наконечники чотиригранні біля основи, сплюснені на кінцях до платівок. Замок — з дротяноподібного гачка, закрученого у спіраль на кінці однієї пластини. Наконечники декоровані з зовнішнього боку пунсонним орнаментом. На місці з'єднання дротів з наконечниками та нижче на 2 см поверхня гривни скручена тонкими дротинками. Вага гривни 135 г.

Гривна 2 (табл. I, 2), діаметром 15,6 см, в перетині — 1,9 см, порожниста, плетена з трьох скручених разом парних дротів. Наконечники конусні, овальні біля основи. Замок — з двох дротяноподібних гачків, закручених у спіраль на кінцях; вага — 167 г.

Гривна 3 (табл. I, 3), діаметром 16,5 см, в перетині — 2 см, порожниста, плетена з шести парних дротів. Наконечники сплюснені, закручені на кінцях у трубочки. Пластини декоровані пунсонним орнаментом: двома горизонтальними рядами крапок, всередині розташований орнамент з зигзагоподібних крапок; вага — 207 г.

Гривна 4 (табл. I, 4), діаметром 18 см, в перетині — 2 см, порожниста, плетена з чотирьох парних дротів. Наконечники сплюснені, закручені на кінцях у трубочки. Пластини декоровані пунсонним

1. Никольченко Ю. М. Древнерусское городище в с. Торговица. // Археологические открытия 1971 года. — М., 1972. — С. 385-386; Никольченко Ю. М. Киян Е. Ф. Работы Ровенского краеведческого музея // Археологические открытия 1972 года. — М., 1973 — С. 318-319.

орнаментом: чотирма горизонтальними рядами крапок, всередині розташований орнамент з двох рядів зигзагоподібних крапок; вага — 442 г.

Гривна 5 (табл. I, 5), діаметром 17 см, в перетині — 1,9 см, порожниста, плетена з п'яти парних дротів. Наконечники сплюснені, закручені на кінцях у трубочки; вага — 267 г.

Гривна 6 (табл. I, 6), діаметром 16,2 см, в перетині — 1,9 см, порожниста, плетена з трьох дротів. Наконечники сплюснені, закручені на кінцях у трубочки. Пластини декоровані пунсонним орнаментом у вигляді двох рядів зигзагоподібних крапок; вага — 216 г.

Гривна 7 (табл. I, 7), діаметром 17,3 см, в перетині — 2 см, порожниста, плетена з п'яти парних дротів. Наконечники сплюснені, закручені на кінцях у трубочки; вага — 247 г.

Характерною рисою всіх плоских наконечників гривен з замком з трубочок — пробиті поруч з ними отвори, що вказують ще на один засіб кріплення.

Браслет 1 (табл. II, 1), діаметром 8,5 см, в перетині — 1,7 см, плетений з шести дротів. Наконечники мигдалеподібні із рубчиками по краю, трьома напівкульками із кружечками, а також з гравірованим мотивом напівкрина, що називають мотивом бігунця, лози; вага — 96 г.

Браслет 2 (табл. II, 2), діаметром 70 см, в перетині — 1,5 см, плетений із товстого дроту. Наконечники мигдалеподібної форми, з рубчиками по краю, з трьома напівкульками, з мотивом вписаних одна в одну краплеподібних фігур; вага — 62 г.

Браслет 3 (табл. II, 3), обруч, діаметром 7,5 см, в перетині — 1,5 см, плетений з товстого дроту; вага — 60 г.

Особливістю браслетів 1 і 2 є окреме виготовлення наконечників та їх монтаж з плетивом.

Троє дротяних скроневих кілець діаметром 15, 15 і 20 мм мають кінці, які не заходять один на другий (табл. II, 12). Один кінець розплющений і спіралью загнутий у трубочку.

Два персні виготовлені з плетених дротів, кожний розплющений на кінцях (табл. II, II). Один перстень виготовлений з одного дроту з кінцями, що заходять один на другий (табл. II, 9).

Сережки так званого «волинського» типу складаються із дротяного кільця, декорованого срібними намистинами та бахромою (табл. II, 7). Одна сережка прикрашена зависаючою з кільця підвіскою. Ця підвіска відлита по восковій моделі. Поверхня підвіски прикрашена орнаментом, імітуючим зерно. Дві інші сережки представлені лише фрагментами.

Одна намистина представляє собою циліндр діаметром 13 мм з тонкого мідного дроту, покритий кульками зерні (140 шт.), нитка продівалася крізь намистину (табл. II, 6).

Друга намистина представлена фрагментом її верхньої частини. Вона складається з тонкої злегка втягнутої сфери, покритої кульками зерні (134 шт.). У верхній частині сфери припаяна трубочка, на якій кріпиться кільце з срібного дроту діаметром 2 см.

Лунниця розміром 21 X 32 мм вкрита кульками зерні, яка утворює зигзагоподібний геометричний малюнок (табл. II, 10). У

верхній частині припаяна трубочка для кріплення, також декорована кульками зерні, розташованими вертикально. Всього на поверхні лунниці розміщено 564 кульки срібла. У верхній частині лунниці та по краях розміщені (по три) гнізда для кріплення, ймовірно, коштовного каміння.

Монетна гривня та фрагмент гривні відносяться до «новгородського» типу (табл. II, 4, 5). Довжина повного виробу 17,2 см, вага — 193 г. На одній бічній поверхні нанесені два поглиблених ділення. Фрагмент гривні має довжину 4,5 см, вагу — 57 г.

П'ять бурштинових намистин мають форму багатогранників. Вони виготовлені з червоного бурштину (табл. II, 13). Отвір для нитки розміщений по довжині і у всіх випадках не співпадає з центром виробів. Довжина намистин від 13 до 9 мм, діаметр — від 7 до 11 мм.

Тип виробів торговицького скарбу 1971 р. повністю відповідає складу переважної більшості давньоруських скарбів.

Склад речей скарбу, їх окремі риси дають можливість віднести його поховання до рубежу XI — XII ст.

Лунниця за часом виготовлення являє собою найбільш ранню річ. Г. Ф. Корзухіна не без підстав вважає, що аналогічні лунниці, вкриті кульками зерні, з'являються на Русі, зокрема на Волині, з другої половини X ст.²

Намистини, покриті зерню, мають великий ареал поширення. Вони побутують у дреговичів,³ сіверян — в могильнику поблизу с. Липове, с. Сиволюк Березнянського району Чернігівської області;⁴ волинян — жорнівський скарб 1978 р. (Луцький район, Волинська область)⁵, Городищенський скарб 1983 р. (Луцький район, Волинська область)⁶; уличів — в Південному Побужжі — в Кокиївському скарбі 1928 р.⁷

Лунниця, покрита зерню, зернені намистини в складі Торговицького скарбу — явище не випадкове. Їх не можливо вилучити з комплексу зернених прикрас волинської традиції. На території Західної Волині в 1883 р. в с. Борщівка на Рівненщині знайдений скарб XI — XII ст., до складу якого увійшли дві срібні лунниці, покриті зерню⁸, а в 1898 р. на північ від с. Пересопниця (Рівненський район, Рівненська область) в кургані виявлено поховання ювеліра, в якому знаходились інструменти для виготовлення зерневого убору.⁹

Гривни та браслети, плетені з дроту, характерні для скарбів Волині XI ст. та Київщини. Вони просто переважають у скарбах. Ана-

2. Корзухіна Г. Ф. Русские клады IX — XIII вв. — М. — Л., 1954. — С. 23.

3. Седов В. В. Восточные славяне в VI — XIII вв. // Археология СССР с древнейших времен до средневековья в 20 томах. — М., 1982. — С. 114.

4. Орлов Р. С. Про ювелірну традицію сільського населення Чернігівської землі в XI — XII ст. // Друга Чернігівська обласна наукова конференція з історичного краєзнавства. — Чернівці, 1988.

5. Чайка Р. М., Зварич В. В. Работы Вольско-Днестровской экспедиции // Археологические открытия 1978 года. — М., 1979. — С. 417-419.

6. Кучинко М. М., Орлов Р. С. Городищенський скарб з Волині // Археологія. — 1989. — Вип. 2. — С. 100-101.

7. Лінка-Геппенер Н. Кокиївський скарб // Археологія. — 1948. — Т. II. — С. 182-191.

8. Корзухіна Г. Ф. Русские клады IX — XIII вв. — С. 85.

9. Ратич О. Древньоруські археологічні пам'ятки на території західних областей УРСР. — К., 1957. — С. 41.

логічні речі, в т. ч. гривни з гачком з Піляви на Росаві, Миронівки, Ісковщини, із Кікового, Козлина, Бечені, Бужиські, Городища.¹⁰ Ці вироби Г. Ф. Корзухіна відносять до традиційних прикрас «племінної» верхівки і в I тис. до н. е.¹¹

Замки гривен: один з двох гачків, один з гачком і отвором для зчеплення з'являються в X ст. і є типовими для XI ст., а п'ять з двох трубочок, з'являється в кінці XI — на рубежі XI—XII ст.¹² Г. Ф. Корзухіна віднесла формування типу витого браслета з мигдалеподібними наконечниками до другої половини XI ст., що максимально поширюються в XII—XIII ст. Наконечники двох браслетів Торговицького скарбу аналогічні наконечникам двох браслетів Городищенського скарбу, які М. М. Кучінко і Р. С. Орлов аргументовано датують XI ст.¹³

Монетні гривні «новгородського» типу І. Г. Спаський пропонує датувати по розміру зливка. Зливки XI ст. — довгі і прями. На початку XII ст. їх змінюють короткі, злегка горбаті палички.¹⁴

Дротяні скроневі кільця з розплющеними і спіралью загнутими у трубочку краями знаходять переважно на території Галицько-Волинського князівства та в землях південних слов'ян.¹⁵ Період їх існування коливається з кінця XI до першої половини XIII ст. На городищі біля с. Городище Шепетівського району Хмельницької області дротяні скроневі кільця входили до складу тринадцяти скарбів.¹⁶ Відомі вони і по матеріалах дослідження Райковецького городища.¹⁷ Багато аналогічних виробів виявлено в шарі XII — першої половини XIII ст. під час дослідження літописного Дорогобужа (с. Дорогобуж Гоцанського району Рівненської області).¹⁸

Скроневі дротяні кільця вживалися разом з речами, що були типовими для XII — першої половини XIII ст. і мали вплив на формування парадного металевих убору знатної жінки цієї місцевості. Всього в скарбах Південно-Західної Русі XII—XIII ст., переважно на Волині, знайдено понад 250 екземплярів загнупокінцевих скроневих кілець.¹⁹

Серги «волинського» типу, прикрашені орнаментом, імітуючим зернь, характерні для ливарної продукції давньоруських сільських ювелірів. Найбільш часто вони зустрічаються в скарбах і похованнях X—першої половини XI ст.²⁰

Предмети особистого убору та інші коштовності, які увійшли до

10. Див. Кучінко М. М., Орлов Р. С. Городищенський скарб з Волині. — С. 101.

11. Корзухина Г. Ф. Русские клады IX — XIII вв. — С. 63.

12. Кучінко М. М., Орлов Р. С. Городищенський скарб з Волині. — С. 101.

13. Там же. — С. 102-103.

14. Спаський І. Г. Русская монетная система. — Л., 1979. — С. 64.

15. Седов В. В. Восточные славяне в VI — XIII вв. — М., 1982. — С. 100, 205. Русанова И. П., Тимошук Б. А. Языческие святилища древних славян. — М., 1993. — С. 51.

16. Пескова А. А. Древнерусский город Изяславль XII — XIII вв. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук. — Ленинград, 1988. — С. 16-23.

17. Гончаров В. К. Райковецкое городище. — К., 1950. — Табл. XX, 18.

18. Прищеп Б. А., Нікольченко Ю. М. Літописний Дорогобуж в період Київської Русі. — Рівне, 1996. — С. 78. Рис. 35, 1-11.

19. Михайлова Р. Д. Художня культура Південно-Західної Русі X— першої половини XI ст. Автореферат диссертациі на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. — К. 1994. — С. 15.

20. Корзухина Г. Ф. Русские клады IX — XIII вв. — С. 59.

складу Торговицького скарбу, нагромаджувались поступово; збільшувалась кількість однотипових прикрас: гривен, браслетів, скроневих кілець, сережок. Можливо, ці речі переходили у спадщину і пов'язані між собою «генеалогічно».

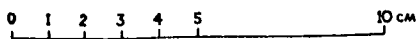
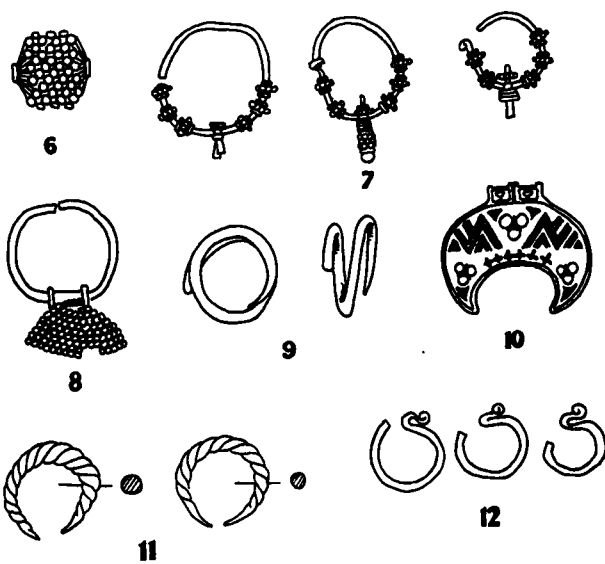
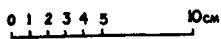
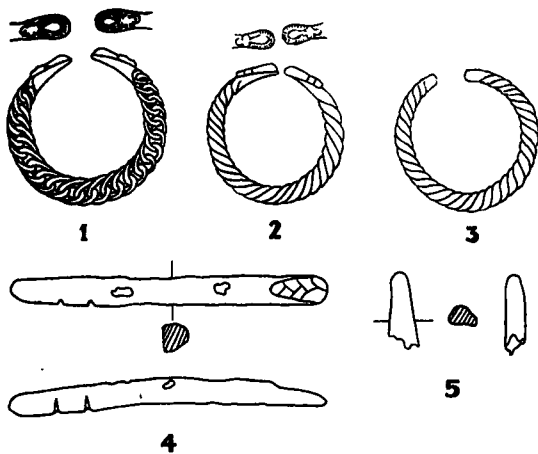
На прикладі Торговицького скарбу підтверджується думка Г. Ф. Корзухіної про поступове збирання речей. З нею повністю згодні М. М. Кучинко і Р. С. Орлов, вивчаючи Городищенський скарб 1983 р. А спільна належність скарбу визначається його складом: набором традиційних прикрас для місцевої знаті.

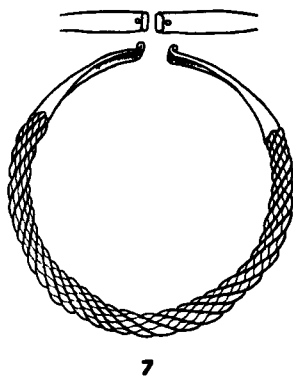
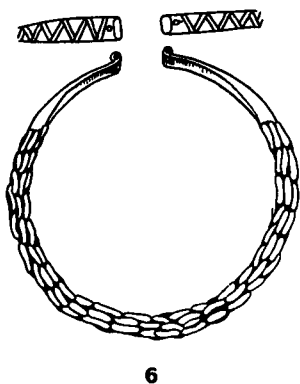
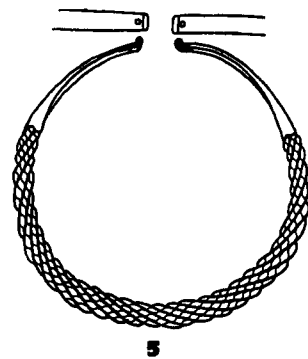
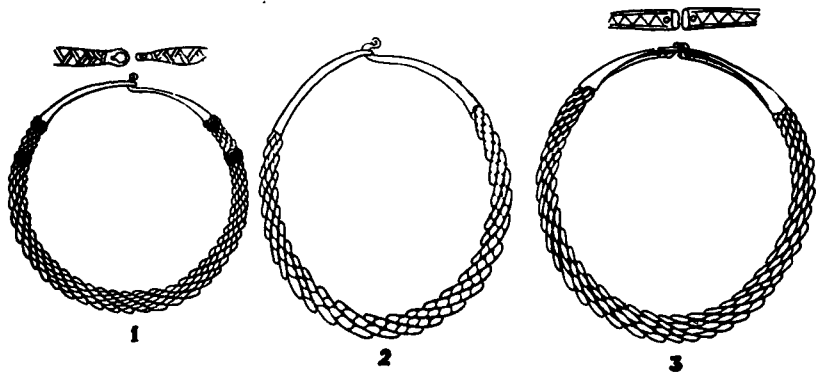
Причина, що призвела до зариття скарбу, могла бути пов'язана з подіями 1149 року.

Мова йде про похід князя Юрія Долгорукого з братом Вячеславом і сином Андрієм на Луцьк.

Як свідчить літопис, в цей рік князь знаходився поблизу Муравиці. Городище літописної Муравиці знаходиться поблизу смт. Млинів. На півночі від Муравиці знаходиться Луцьк (відстань 35 км), на північному заході — Торговицьке городище (відстань 16 км).

Військова загроза, на нашу думку, примусила мешканців поселення сховати коштовні речі.

0 1 2 3 4 5 10 cm